

УДК 342.3 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.16>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Кравцова З.С.,*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
Навчально-наукового Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
ORCID ID: 0000-0002-9708-1999***Кравцова З.С. Конституційно-правові гарантії державного суверенітету України.**

У статті проаналізовано конституційно-правові гарантії державної влади в Україні. Констатовано, що для захисту державного суверенітету України безпосередньо причетні всі гілки державної влади, які мають передбачати цілий комплекс політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів. Автором опрацьовано значний обсяг матеріалу, на основі такого аналізу запропоновано визначення гарантій державної влади. Зазначено, що важливою конституційною гарантією є те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Підкреслено, що стратегічним завданням політики національної безпеки та оборони на сьогодні є захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності та недоторканності державного кордону. Здійснено розгляд гарантій державного суверенітету України. Запропоновано відносити Збройні Сили України, які покликані захищати владу народу, до військових гарантій забезпечення державного суверенітету України. Проаналізовано міжнародно-правові гарантії забезпечення суверенітету держави. З'ясовано, що здійснювати поділ та аргументувати про певні особливості загальних і спеціальних гарантій державної влади не доцільно, так як всі гарантії закріплені у правових нормах. Зауважено, що всі гарантії знаходяться у взаємній залежності, доповнюють одна одну і діють як єдиний механізм, що забезпечує стабільність та демократичність державної влади в Україні. Доведено, що недостатнім є тільки закріплення на конституційно-правовому рівні гарантії здійснення державної влади в Україні. Необхідно також створити умови реалізації засади і режиму гарантованості організації органів державної влади через легітимну діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади. Зроблено висновок, що ефективність державної влади, а відтак і суверенітет держави забезпечується цілим

рядом політичних, економічних, міжнародних та правових гарантій, в тому числі політичним, військовим, міжнародним та дипломатичним захистом, діяльністю правоохоронних та інших державних органів, що спрямована на утвердження державної влади та забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: державна влада, гарантії, гарантії державної влади, гарантії державного суверенітету, органи державної влади.

Kravtsova Z. Constitutional and legal guarantees of the state sovereignty of Ukraine.

The article analyzes the constitutional and legal guarantees of state power in Ukraine. It was established that all branches of state power are directly involved in the protection of the state sovereignty of Ukraine, which should include a whole complex of political, economic, social, military, scientific, scientific-technical, informational, legal, organizational and other measures. The author elaborated a considerable amount of material, based on such an analysis, the definition of guarantees of state power was proposed.

It is noted that an important constitutional guarantee is that state authorities and local self-government bodies, their officials are obliged to act only on the basis, within the limits of authority and in the manner provided by the Constitution and laws of Ukraine. It is emphasized that the strategic task of the national security and defense policy today is to protect the state sovereignty of Ukraine, its territorial integrity and the inviolability of the state border. The review of guarantees of state sovereignty of Ukraine was carried out. It is suggested that the Armed Forces of Ukraine, which are called to protect the power of the people, be classified as military guarantees of ensuring the state sovereignty of Ukraine. International legal guarantees of state sovereignty are analyzed. It was found out that it is not advisable to divide and argue about certain features of general and special guarantees of state power, since all guarantees are fixed in legal norms. It is noted that all guarantees are interdependent, complement each other and act

as a single mechanism that ensures the stability and democracy of state power in Ukraine. It has been proven that it is not enough to guarantee the exercise of state power in Ukraine at the constitutional and legal level. It is also necessary to create conditions for the implementation of the principle and regime of guaranteeing the organization of state authorities through the legitimate activity of the legislative, executive and judicial authorities. It was concluded that the effectiveness of state power, and hence the sovereignty of the state, is ensured by a number of political, economic, international and legal guarantees, including political, military, international and diplomatic protection, the activities of law enforcement and other state bodies aimed at establishing the state authorities and ensuring national security.

Key words: state power, guarantees, guarantees of state power, guarantees of state sovereignty, state authorities.

Постановка проблеми. Російська збройна агресія спричинила докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України, що обумовлює необхідність пошуку нових механізмів гарантування національної безпеки України та чіткого закріплення в Основному Законі держави незворотності цивілізаційного вибору України, уособлення якого є європейська та євроатлантична інтеграція України. Широка суспільна підтримка в Україні європейського та євроатлантичного вибору зумовлена європейською цивілізаційною ідентичністю України, її тісними і тривалими відносинами з членами європейської та євроатлантичної спільнот, які ґрунтуються на спільних цивілізаційних цінностях.

Триваюча збройна агресія Росії має на меті блокувати інтегрування України до єдиного європейського простору. Рішучість українського народу у відсічі та стримуванні російської агресії є переконливим свідченням всенародної підтримки цивілізаційного вибору України.

Стан опрацювання. У працях авторів окреслена проблема досліджена достатньо фрагментарно і потребує подальшого наукового вивчення. Виходячи з того, що питання гарантій державного суверенітету та державної влади загалом є досить новим напрямом наукових досліджень вітчизняних науковців, окремі їхні аспекти, в тому чи іншому контексті опрацьовано в роботах, зокрема, таких українських вчених, як: В. Антонов, Ю. Барабаш, О. Батанов, О. Васильченко, А. Колодій, В. Ковтун, В. Кравченко, В. Ладиченко, Л. Наливайко, О. Петришин, В. Погорілко, В. Скрипнюк, В. Шаповал та інших.

Метою статті є визначення основних видів конституційно-правових гарантій державного суверенітету України.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку глобалізаційної політики у світі на перший план виходить питання міжнародної системи безпеки. До захисту державного суверенітету України безпосередньо причетні всі гілки державної влади, які мають передбачати цілий комплекс політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів.

Незаперечним є факт, що рівень гарантованості стабільного державного суверенітету України залежить від економічних, геополітичних, демографічних, національних, релігійних та інших факторів. Так, етнопонаціональна неоднорідність, різний економічний потенціал регіонів впливають на гарантованість державного суверенітету та ефективність влади в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Таким чином, ефективність державної влади, а відтак і суверенітет держави забезпечується цілим рядом політичних, економічних, міжнародних та правових гарантій, в тому числі політичним, військовим, міжнародним та дипломатичним захистом, діяльністю правоохоронних та інших державних органів, що спрямована на утвердження державної влади та забезпечення національної безпеки.

Головне призначення гарантій державної влади полягає в тому, щоб створити найбільш сприятливі умови для функціонування його інституцій, щоб демократична форма організації державної влади не тільки конституційно проголошувалась «де-юре», але й ефективно та прогнозовано впроваджувалась у життя «де-факто». Вважаємо, що ефективна та дієва система гарантій державної влади є гарантом демократичного урядування.

Для України на сучасному етапі її розвитку, гарантії здійснення державної влади мають забезпечити здатність держави здійснювати самостійну внутрішню і зовнішню політику, її підтримка як українським народом, так і дружніми державами, наявність сучасних збройних сил, здатних захищати територіальну цілісність і забезпечити незалежність держави, забезпечення економічного зростання, конкурентоспроможності виробленої продукції, забезпечення державної безпеки і внутрішнього правопорядку, ефективна боротьба з військовою агресією, тероризмом і сепаратизмом, ефективна дипломатична діяльність щодо захисту суверенітету.

Поняття «гарантія» досить широко застосовують у різних сферах людської діяльності, у політиці, філософії, дипломатії, а також у побутовому, непрофесійному слововживанні [1, с. 153–159].

Вважаємо, що гарантії державної влади – це обумовлена закономірностями суспільного розвитку та нормативно закріплена система умов, засобів і способів, які забезпечують дієву й ефек-

тивну реалізацію закріплених за органами та посадовими особами державної влади прав і належне виконання ними покладених обов'язків в інтересах українського народу, поєднуючи міжнародні, загальнодержавні та місцеві інтереси. Ключовими елементами системи гарантій державної влади є умови, засоби та способи, які забезпечують ефективну реалізацію державної влади в Україні [2, с. 84].

Розкриття гарантій державної влади з позицій системного підходу дозволяє виокремити такі критерії класифікації та види гарантій державної влади: – залежно від змісту та виду суспільної діяльності: загальні та спеціальні (юридичні) гарантії; – загальні гарантії за доцільно поділити на: економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурні (духовні) гарантії державної влади; – спеціальні (юридичні) гарантії за способом забезпечення поділяються на дві групи: нормативно-правові та організаційно-правові гарантії [2, с. 84].

Важливою гарантією здійснення державної влади є її стабільність і прогнозованість. Саме стабільність конституційних гарантій сприятиме єдності держави, під якими розуміють правові, економічні й соціальні умови та засоби, які забезпечують реальне функціонування й розвиток інститутів державної єдності. До них пропонується відносити єдність території, правового й економічного простору та єдність державної влади. Є доцільним створити умови для забезпечення механізму державного суверенітету як комплексної системи, що включає засоби, процедури й принципи, за допомогою яких забезпечується верховенство, повнота й незалежність державної влади усередині держави та у сфері міжнародних відносин.

Ще однією важливою конституційною гарантією є те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Це положення виходить зі ст. 19 Конституції: «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством» [3].

В Конституції України містяться також гарантії стримування і противаг діяльності органів державної влади відповідно до яких повноваження і діяльність органів державної влади є в цілому збалансованою системою, що також важливою гарантією існування та дієвості державної влади. До конституційних гарантій належать: право вето щодо законів, прийнятих Верховною Радою України (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України (ст. 106); повноваження Верховної Ради України щодо усунення

Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпічменту) (ст.ст. 85, 111), розгляд і прийняття рішення Верховною Радою України щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України (ст. 85); прийняття парламентом резолюції недовіри уряду, що має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України.

Вчені О. Кушніренко, Т. Слінько, Р. Веніславський, В. Ковтун виокремлюють політичні, юридичні, організаційно-правові, ідеологічні, військові (силові), духовні та дипломатичні [4, с. 28].

До юридичних гарантій державного суверенітету відносять, по-перше, закріплені в Конституції України засадничі принципи, на яких ґрунтується суверенітет Української держави: сам принцип суверенітету держави, народного суверенітету (народовладдя), територіальної цілісності, поділу влади, верховенства права, єдиного громадянства. По-друге, закріплені в Конституції та законах України державно-владні та правові інститути: Президент України, Верховна Рада України, Національний банк України, Кабінет Міністрів України та Конституційний Суд України. Одним із проявів встановлення гарантій державного суверенітету є діяльність органів конституційної юрисдикції. Так, конституційний контроль як своєрідна оцінка «європейських договорів» став невід'ємною частиною процесу інтеграції на території Старого Світу. Стурбованість щодо можливості втрати або несанкціонованого обмеження державного суверенітету приводить до прийняття конкретних рішень на захист цього обов'язкового атрибуту держави [5, с. 112].

Стратегічним завданням політики національної безпеки та оборони на сьогодні є захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності та недоторканності державного кордону, саме збройний напад Росії на Україну та триваюча війна засвідчують про це. До військових гарантій забезпечення державного суверенітету України, а відповідно і самостійності та незалежності державної влади, ми вважаємо доцільно віднести Збройні Сили України, які покликані захищати владу народу, стоять на варті державного суверенітету та територіальної цілісності держави, беруть участь у війні, можуть залучатися для допомоги суспільства в умовах надзвичайних ситуацій тощо.

Україна повільно здійснює процес інтеграції у європейські політико-економічні та військові структури і тому у справі забезпечення своєї воєнної безпеки покладатися може лише на власні Збройні Сили. Саме на них відповідно до п. 2 ст. 17 Конституції України покладається оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [6, с. 162].

Запорукою національної безпеки і відновлення територіальної цілісності України є потужні Збройні Сили України, інші утворені відповідно до зако-

нів України військові формування, що забезпечені сучасним озброєнням і військовою технікою, активна зовнішньополітична діяльність, ефективні розвідувальні, контррозвідувальні і правоохоронні органи [6, с. 437].

Інтеграційні процеси в Європі, військові конфлікти на території Європи актуалізують питання міжнародно-правових гарантій державного суверенітету та підтримки державної влади у боротьбі із актами агресії, анексії території та війни. Триваюча війна України та Російської Федерації поставила на порядок денний нові підходи до міжнародно-правових гарантій забезпечення суверенітету держави, її територіальної цілісності та підтримки державної влади у протидії злочинним міжнародним діям Російської Федерації.

Під міжнародно-правовими гарантіями суверенітету розуміються особливі юридичні засоби, за допомогою яких держави-учасниці міжнародних договорів мають можливість захистити свої інтереси з урахуванням принципу поваги до їх державного суверенітету та невтручання у їх внутрішні справи. Міжнародно-правові гарантії суверенітету поділяються на два види: 1) гарантії загального типу; 2) спеціальні гарантії. Сучасна наука виділяє також такі види міжнародно-правових гарантій, як двосторонні і багатосторонні, колективні та індивідуальні тощо. Дані гарантії необхідно розглядати не лише в якості засобу забезпечення виконання міжнародних договорів, але й в якості засобів втілення у життя країни важливих принципів міжнародного права [7, с. 162].

Використання міжнародно-правових гарантій у діяльності міжнародних органів (ООН, МАГАТЕ) свідчить про великий потенціал цього засобу забезпечення міжнародних зобов'язань, як приклад, підвищення ефективності міжнародно-правових норм в області ядерного роззброєння [7, с. 149].

Один із головних суб'єктів та інституційною складовою гарантування державного суверенітету України є Президент України. Існують також інші органи державної влади діяльність яких направлена на забезпечення міжнародно-правових (дипломатичних) гарантій державного суверенітету України, їх повноваження чітко прописані в Конституції України, але все ж таки потребують вдосконалення [7, с. 159].

Відповідно до опрацьованого матеріалу, пропонуємо систему гарантій державної влади пропонуємо класифікувати на загальні, що забезпечують функціонування та розвиток суспільства (економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, культурні) та юридичні, які закріплені у нормативно-правових актах і встановлюють права та обов'язки суб'єктів правовідносин у сфері здійснення державної влади, а також закладають механізм їхньої відповідальності, матеріально-фінансові та кадрові засади функціонування.

Вважаємо, що здійснювати поділ та аргументувати про певні особливості загальних і спеціальних гарантій державної влади не доцільно, так як всі гарантії закріплені у правових нормах. Проте слід зазначити, що всі гарантії знаходяться у взаємній залежності, доповнюють одна одну і діють як єдиний механізм, що забезпечує стабільність та демократичність державної влади в Україні.

Приходимо до висновку, що система гарантій державної влади є складною й чітко невизначеною, а тому – вимагає подальшого наукового дослідження, адже гарантії – це передумови існування ефективної системи державної влади.

Необхідно ще багато зробити державним інституціям і громадянському суспільству, щоб Україна відповідала високим стандартам правової держави. Адже сутність конституції полягає у встановленні ефективної системи гарантій, які змушують державу діяти задля реального захисту потреб суспільства, встановлюють перешкоди до будь-яких трансформацій влади, спрямованих на відмову від цінностей свободи, права і справедливості [8, с. 25].

Висновки. Вважаємо, що недостатнім є тільки закріплення на конституційно-правовому рівні гарантії здійснення державної влади в Україні. Необхідно також створити умови реалізації засади і режиму гарантованості організації органів державної влади через легітимну діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що система державних гарантій мусить бути вмонтована в конституційну модель, яка: *по-перше*, забезпечила б ефективну реалізацію зовнішньої політики держави й унеможливила б утручання іноземних держав і наднаціональних інституцій у внутрішні справи держави; *по-друге*, сприяла б органам державної влади в Україні ефективно формувати і реалізовувати внутрішню та зовнішню політику держави в інтересах захисту прав і свобод громадян, утвердження верховенства права та розбудови правової держави. Ця модель, за сутністю, забезпечує конституційний режим гарантованості державної влади в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наливайко Л.Р. Гарантії державного ладу України: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ* : зб. наук. пр. 2005. № 4(24). С. 153–159.
2. Кравцова З.С. Класифікація гарантій здійснення державної влади в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. Вип. 1. С. 80–86.
3. Конституція України від 28 черв. 1996 р. (зі змінами, внесеними згідно із законами України від 8 груд. 2004 р.; від 1 лют. 2011 р.; від 19 верес. 2013 р.; від 21 лют. 2014 р.;

- від 2 черв. 2016 р.; від 7 лют. 2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Конституційне право України в схемах і дефініціях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів / за ред. О.Г. Кушніренко, Т.М. Слінько, Р.В. Веніславського. Харків: Торнадо, 2003. С. 28.
  5. Ковтун В.І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: монографія / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Фактор, 2014. 216 с.
  6. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / В.О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
  7. Ковтун В.І. Гарантії державного суверенітету України: конституційно-правовий аспект. – Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.02, Нац. Ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – 200 с.
  8. Наливайко Л.Р. Нормативно-правові гарантії державного ладу України. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1(29). С. 24–27.